

Світлана Смолюк,

аспірант,
Східноєвропейський національний
університет імені Лесі Українки
(м. Луцьк)

Svitlana Smoluk,

Postgraduate student,
Lesya Ukrainka Eastern European National University
(Lutsk)

УДК 37.026 : 372.4

СУТНІСНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОЗВИВАЛЬНОГО ОСВІТЬОГО СЕРЕДОВИЩА СУЧАСНОЇ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ

THE ESSENTIAL CHARACTERISTICS OF THE DEVELOPING EDUCATIONAL ENVIRONMENT IN THE MODERN ELEMENTARY SCHOOL

У статті на основі аналізу психолого-педагогічної літератури представлено сутнісну характеристику розвивального освітнього середовища в сучасній початковій школі України. Розвивальне освітнє середовище автор визначає як інтегроване поняття, що синтезує низку психолого-педагогічних, матеріально-технічних, санітарно-гігієнічних, ергономічних, естетичних умов, внаслідок взаємодії яких забезпечується ефективне опанування учнем соціокультурним досвідом людства, здійснюється розвиток його особистісних цінностей у педагогічному процесі початкової школи. Виокремлено компоненти розвивального освітнього середовища: соціально-психологічний, інформаційний, соціокультурний, матеріально-технічний.

Висвітлено проблему негативного впливу Інтернет-середовища на особистість молодшого школяра, що часто виявляється в його депресії, соціальній ізоляції, агресивності тощо. Автор обґрунтовує проблему моделювання такого розвивального середовища початкової школи, яке б уможливило формування культури спілкування учнів початкових класів у соціальних мережах, інтернет-спільнотах тощо.

Ключові слова: соціальне середовище, інформаційно-освітнє середовище, розвивальне освітнє середовище, початкова школа, соціокультурний розвиток.

On the basis of the analysis of psychological and educational literature are presented the essential characteristics of the developing modern educational environment in the elementary ukrainian school. The author defines the developing of the educational environment as an integrated concept that synthesizes a range of psychological and pedagogical, logistical, hygiene, ergonomic and aesthetic conditions, as a result of interaction which provide student's efficient capture of the sociocultural experience, is made the development of his personal values in the educational process of the elementary school. Thesis there are determined components of the developing educational environment such as: socio-psychological, informational, social and cultural, material and technical.

The problem of the negative influence of the Internet on the younger student's personality that often is his depression, social isolation, aggression, cynicism, arrogance and more. In this regard is stressed the importance of forming of students' media-immunity (the ability to do an aggressive opposition on the media sphere, the ability to select some personally useful information in the virtual world, media literacy (ideological guidance in mastering virtual knowledge, skills and behaviors in the media sphere, culture communication in the network) and mediareflection (your own understanding of medianeeds, critical perception of Internet information, selecting of the personally meaningful social contacts, etc.).

The author justifies the necessity of developing such a modeling environment of the elementary school, which would enable the formation of the culture of the communication of primary classes in social networks, establishing personality oriented interaction, collaboration and co-creation. Therefore the comfortable environment of the school is able to affect purposefully and spontaneously on the student's socio-cultural mastery of human experience, formation and development of his system's competences needed for the life in a society, self-realization and self-assertion.

Key words: social environment, information-educational environment, developing educational environment, elementary school, social and cultural development.

В статье на основе анализа психолого-педагогической литературы представлена сущностная характеристика развивающей образовательной среды в современной начальной школе Украины. Развивающую образовательную среду автор определяет как интегрированное понятие, что синтезирует ряд психолого-педагогических, материально-технических, санитарно-гигиенических, эргономических, эстетических условий, в результате взаимодействия которых обеспечивается эффективное овладение учеником социокультурным опытом человечества, осуществляется развитие его личностных ценностей в педагогическом процессе начальной школы. Выделены компоненты развивающей образовательной среды: социально-психологический, информационный, социокультурный, материально-технический.

Освещена проблема негативного влияния Интернет-среды на личность младшего школьника, что часто характеризуется депрессией, социальной изоляцией, агрессивностью и тому подобное. Автор обосновывает проблему моделирования такой развивающей среды начальной школы, которая бы позволила формирование культуры общения учащихся начальных классов в социальных сетях, интернет-сообществах и т.п.

Ключевые слова: социальная среда, информационно-образовательная среда, развивающая образовательная среда, начальная школа, социокультурное развитие.

Постановка проблеми в загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями. У сучасних умовах інтегрування до світового освітнього простору актуалізується проблема підвищення якості вітчизняної освіти на всіх рівнях. У Білій книзі національної освіти України йдеться про те, що сучасна освітня система потребує послідовної гуманізації освітнього простору на засадах особистісної орієнтації, гуманізації та демократизації. Це слугує свідченням нагальної потреби суб'єкт-суб'єктної взаємодії між учасниками педагогічного процесу на принципах взаємної поваги, оскільки зростаюча особистість розглядається як унікальна й цілісна, здатна до саморозвитку й самовдосконалення [1, с. 106–112].

Особливої гостроти набуває проблема підвищення ефективності навчально-виховного процесу в школі першого ступеня шляхом формування розвивального освітнього середовища.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, у яких започатковано розв'язання проблеми. Питання організації виховного процесу в розвивальному середовищі досліджували М. Монтесорі, Р. Штайнер, Р. Фахрутдінова та інші вчені; вплив освітнього середовища на актуалізацію духовно-творчого потенціалу особистості – Ш. Амонашвілі, А. Анохін, Ю. Бродський; культурно-освітнього середовища вищого навчального закладу на формування компетентності фахівця – Г. Васянович, О. Смолінська; інформаційно-освітнього середовища університету – Р. Гуревич, А. Коломієць, Л. Панченко; соціально-виховного середовища навчального закладу – О. Безпалько, О. Будник, А. Капська, Н. Сейко та інші. Однак залишається недостатньо дослідженою проблема формування освітнього розвивального середовища початкової школи, використання його потенціалу для розвитку креативності, відповідальності й духовності учнів.

Формування мети статті. На основі аналізу психолого-педагогічної літератури обґрунтувати сутнісну характеристику розвивального освітнього середовища в сучасній початковій школі України.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів.

Зміст терміна «середовище» у тлумачному словнику визначено як: оточення, сукупність природних і соціально-побутових умов, а також сукупність людей, пов'язаних спільністю цих умов, в яких протікає діяльність людського суспільства, організацій [9]. У сучасній науці поняття «середовище», «середовищний підхід до виховання» не є новими.

Наприкінці XIX–поч. XX сторіччя знаходимо термін «педагогічне середовищезнавство», яким із різними відтінками значень оперують В. Вахтеров, П. Лесгафт, С. Шацький та інші. Аналіз змісту поняття «середовище» дозволяє констатувати, що в психолого-педагогічній науці воно набуло поширення 20-их роках XX сторіччя завдяки використанню й упровадженню в практику педагогіки середовища С. Шацьким, дослідження суспільного середовища дитини П. Блонським, вивченню виховувального впливу оточуючого середовища А. Макаренком, середовища колективу Л. Новіковою та ін. Учені в процесі формування та розвитку зростаючої особистості виокремлювали зовнішні чинники, тобто середовище, міжособистісні взаємини, діяльність; та внутрішні – життєвий досвід дитини, її емоційний стан, цінності та установки.

Для дослідження окресленої нами проблеми принципово важливою є концепція С. Шацького щодо взаємодії школи і середовища, так звана педагогіка середовища. У зміст цього поняття, на думку вченого, входять такі складові: і процес соціалізації особистості в суспільстві; і врахування впливу навколишнього середовища на виховний процес загальноосвітньої школи, зокрема формування учнівського колективу; і активна суспільно корисна діяльність шкільного колективу з метою якісного перетворення середовища функціонування [11]. Водночас С. Шацький середовище поділяв на внутрішнє (педагогічні умови школи для формування ідейно-моральної вихованості учнів, система виховної роботи, засоби педагогічної комунікації тощо) і зовнішнє (співпраця педагогічних працівників з родиною школяра, громадськістю, неформальна взаємодія поза межами навчального закладу) [Там само].

У 1940–1950 роках у вітчизняній психолого-педагогічній науці знаходимо чітке розмежування понять, що вживаються в тріаді: середовище, спадковість і виховання (Б. Ананьєв, П. Блонський, Г. Костюк, І. Шмальгаузен та ін.). Пізніше у науковий обіг активно входять такі поняття, як «середовище школи», «середовище колективу» (А. Куракін, Л. Новікова). При цьому середовище школи констатується як все, що оточує учня в межах навчального закладу як соціального інституту суспільства. А «середовище колективу» – відповідно вужче поняття, що існує в межах розвитку колективу в шкільному середовищі. Ці положення пізніше знаходимо в педагогічних теоріях М. Сухомлинського, М. Фіцули, М. Ярмаченка та інших.

У психологічному сенсі вплив середовища на розвиток особистості досліджували Л. Виготський, Д. Ельконін, В. Давидов та ін.

У сучасній науковій літературі сутність середовища трактують по-різному. В контексті нашого дослідження актуальними вважаємо визначення понять «освітнього середовища» (Є. Бондаревська, І. Левицька, А. Лукіна, О. Савченко), «соціального середовища» (О. Безпалько, Р. Вайнола, А. Капська, Н. Сейко та інші), «творчого освітнього середовища» (В. Ясвін), «творчого освітньо-виховного середовища» (К. Приходченко), «виховного середовища» (Т. Алексєнко, Н. Іщук, Л. Новікова, В. Семенов), «етновиховного середовища» (О. Будник, Н. Лисенко), «культурно-освітнього середовища» (Г. Васянович, Л. Москальова, О. Смолінська), «розвивального освітнього середовища» (А. Галицька, Б. Ельконін, Б. Скоморовський, І. Фурман), «етноінформаційного середовища» (Б. Афанасьєв), «інформаційного навчального середовища» (О. Компаній), «інформаційно-освітнього середовища» (Л. Панченко), «акмеологічного середовища» (О. Дубасенюк, І. Соловійов) та ін.

Педагогічний зміст середовища І. Зязюн розглядає як соціокультурний феномен, в межах якого «конструюються ідеал особистості як соціального типу, моделі громадянина, патріота» [4, с. 27]. Важлива особливість сучасної соціокультурної ситуації, зазначає О. Бондаренко, в тому, що в суспільстві дуже агресивно пропагується не просвітництво, не навчання, а семантизація, сенс якої полягає в маніпулюванні людською свідомістю [2, с. 59].

Основними інструментами маніпулятивного впливу дослідник вважає все соціальне середовище, починаючи від популяризації потворних дитячих іграшок, монструозних персонажів мультиплікаційних фільмів, інтернет-ігор, і закінчуючи спеціальними прийомами подання теленовин, що акцентують увагу на негативі, сприяють руйнуванню ідеї прекрасного як естетичного еталона. За таких обставин «не окремі культури, а сам комунікаційний простір диктує умови всесвітнього культурного діалогу» [Там само, с. 71].

У сучасних умовах учені все частіше наголошують на проблемі негативного впливу на особистість дитини, що формується, мережевого середовища, адже спілкування там здебільшого носить сурогатний характер. Воно впливає на послаблення зв'язків дитини з батьками, рідними, друзями, вчителями. Більше того, Інтернет-середовище часто має непоправний негативний вплив на психічне здоров'я молодшого школяра, що виявляється в його депресії, соціальній ізоляції, агресивності тощо.

Так, польський учений К. Швастек (К. Chwastek) звертається до батьків і вчителів щодо впливу Інтернет-мережі на учнів, які часто неконтрольовано біля комп'ютера витрачають більшу частину свого вільного часу. Шкідливість також у тому, що дуже часто в мережевому середовищі діти відвідують «заборонені» сайти, з цікавості залучаються до сумнівних знайомств: понад 80 % учнів хоча б раз залишали комусь свою електронну адресу, понад половини – номер телефона, а близько 1/3 – домашню адресу [13, с. 322–323]. Таким чином вони стають жертвами онлайн загроз – віртуального насильства, порнографії, впливу кримінальних інтернет-шахраїв, котрі мають на меті оволодіння особистими даними користувача. Тому знову ж таки постає проблема моделювання такого розвивального середовища початкової школи, яке б уможливило формування культури спілкування учнів початкових класів у соціальних мережах, інтернет-спільнотах тощо.

Сучасні вчені (В. Биков, А. Гуржій, М. Козяр, А. Коломієць та інші) акцентують на проблемі створення комп'ютерно орієнтованого інформаційно-комунікаційного середовища як засобу формування творчої особистості.

У контексті окресленої нами проблеми важливими завданнями в роботі з молодшими школярами є формування в них [5, с. 3–4]:

- медіаімунітету (здатності чинити протидію агресивному медіасередовищу, вміння відбирати особистісно корисну інформацію у віртуальному світі);
- медіаграмотності (світоглядне спрямування на опанування віртуальними знаннями, навички поведінки в медіасередовищі, культура спілкування в мережевому просторі);
- медіарефлексії (розуміння власних медіапотреб, критичне сприйняття Інтернет-інформації, відбір особистісно значущих соціальних контактів тощо).

Не випадково в докторській дисертації Л. Панченко наголошується на потребі формування інформаційно-освітнього середовища навчального закладу як «відкритої, багатомірної, педагогічної реальності, що включає психолого-педагогічні умови, сучасні інформаційно-комунікаційні технології й засоби навчання та забезпечує взаємодію та співпрацю», розвиток особистості учасників навчально-виховного процесу у вирішенні освітніх завдань [7, с. 13].

Зміст «розвивального середовища» було вперше визначено Дж. Равеном як простір розвитку компетентності особистості, акцентується на необхідності розвитку її мотивів, здібностей, установок тощо [8].

Розвиток особистості – це «процес формування особистості як соціальної якості індивіда в результаті її соціалізації і виховання. Маючи природні анатомо-фізіологічні передумови до становлення особистості, дитина в процесі соціалізації вступає у взаємодію з оточуючим світом, оволодіваючи досягненнями людства» [6, с. 787–788]. Очевидно, результатом формування освітнього розвивального середовища початкової школи є опанування учнями соціокультурним досвідом рідного народу з орієнтацією на вселюдські ідеали. Адаже виховувальний потенціал будь-якого середовища невіддільний від етнорегіональних особливостей, традиційно-звичаєвої обрядовості краю. Приміром, оволодіння соціокультурним досвідом гірської місцевості характеризується впливом ландшафтно-географічного та етнокультурного середовища на становлення та розвиток особистісних цінностей школяра (моральних, громадянських, естетичних), у контексті яких функціонує духовність і розвиваються його творчі здібності [12].

У дослідженні послуговуємось трактуванням розвивального освітнього середовища як системи психолого-педагогічних, матеріально-технічних, санітарно-гігієнічних, ергономічних, естетичних умов, що забезпечують ефективну соціалізацію та розвиток особистісних цінностей учня в навчально-виховному процесі початкової школи.

На основі аналізу соціально-виховного середовища навчального закладу, здійсненого О. Будник, у процесі проектування розвивального освітнього середовища початкової школи виокремлюємо такі його компоненти [3, с. 317–318]:

- соціально-психологічний (врахування індивідуальних психологічних особливостей розвитку учня в навчально-виховному процесі, орієнтування на духовно-моральні цінності у поведінці та діяльності, формування адекватного сприймання мережевого середовища тощо);
- інформаційний (наявність сучасного нормативного, навчального та організаційно-технологічного супроводу процесу формування освітнього розвивального середовища початкової школи);
- соціокультурний (педагогічна компетентність учасників навчально-виховного процесу початкової школи, що охоплює зміст, форми, методи, інноваційні технології щодо реалізації визначених завдань в шкільній практиці на засадах соціокультури);
- матеріально-технічний (наявність сучасних мультимедійних засобів, аудіо-, відеопродукції освітньо-розвивального спрямування, врахування елементів предметно-розвивального дизайну в інтер'єрі школи І-го ступеня).

Висновки і перспективи подальших досліджень. На основі вивчення й аналізу психолого-педагогічної літератури приходимо до висновку, що розвивальне освітнє середовище початкової школи – це інтегроване поняття, що синтезує низку психолого-педагогічних, матеріально-технічних, санітарно-гігієнічних, ергономічних, естетичних умов, внаслідок взаємодії яких забезпечується ефективна соціалізація та розвиток особистісних цінностей учня в навчально-виховному процесі початкової школи. Власне комфортне середовище школи здатне і цілеспрямовано, і стихійно позитивно впливати на опанування учнем соціокультурним досвідом людства, формування й розвиток в нього системи компетентностей, необхідних для життєдіяльності в суспільстві, самореалізації, самоствердження.

Перспективи подальших наукових пошуків вбачаємо в дослідженні технологій моделювання розвивального освітнього середовища в навчальних закладах різних типів, обґрунтування специфіки формування такого середовища у віддалених школах сільської (гірської) місцевості.

1. Біла книга національної освіти України / Т.Ф. Алексєєнко, В.М. Аніщенко, Г.О. Балл [та ін.] ; за заг. ред. В. Г. Кременя; НАПН України. – К. : Інформ. Системи, 2010. – 342 с.
2. Бондаренко О. Ф. Семантика маніпуляції: розпізнавання й викриття / О. Ф. Бондаренко // Психологічна і педагогічна науки в Україні : зб. наук. праць : в 5 т. – Т. 2 : Психологія, вікова фізіологія та дефектологія. – К : Педагогічна думка, 2012. – С. 56-72.
3. Будник О. Б. Професійна підготовка майбутніх учителів початкових класів до соціально-педагогічної діяльності: теорія і практика : моногр. / О. Б. Будник. – Дніпропетровськ : Середняк Т. К., 2014. – 484 с.
4. Зязюн І. Педагогічна психологія чи психологічна педагогіка?! / Іван Зязюн // Естетика і етика педагогічної дії : збірник наукових праць. – Вип. 3. – Київ-Полтава, 2012. – С. 20–37.
5. Концепція впровадження медіаосвіти в Україні // Освіта. – 2010. – 7–14 липня. – С. 3–4.
6. Охрімчук Р. Розвиток особистості / Р. Охрімчук // Енциклопедія освіти / Акад. пед. наук України ; головний ред. В. Г. Кремень. – К. : Юрінком Інтер, 2008. – С. 787–788.
7. Панченко Л. Ф. Теоретико-методологічні засади розвитку інформаційно-освітнього середовища університету : автореф. дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.10 / Л. Ф. Панченко ; ДЗ «Луган. нац. ун-т ім. Т. Шевченка». – Луганськ, 2011. – 44 с.
8. Равен Дж. Компетентность в современном обществе: выявление, развитие и реализация / Джон Равен. – М. : Когито-Центр, 2002. – 396 с.
9. Тлумачний словник сучасної української мови: Загальноживана лексика / за заг. ред. В. Калашника. – Х. : ФОРМ Співак, 2009. – 960 с.
10. Цимбалару А. Д. Теоретичні та дидактико-методичні засади педагогічного проектування освітнього простору в школі I ступеня : автореф. дис... д-ра пед. наук: 13.00.09 / А. Д. Цимбалару. – Київ ; НАПН України, 2014. – 41 с.
11. Шацкий С. Т. Работа для будущего / С.Т. Шацкий. – М. : Просвещение, 1989. – 223 с.
12. Budnyk O. Teachers' Training for Social and Educational Activity in Conditions of Mountain Area Primary School / Olena Budnyk // Journal of Vasyl Stefanyk Precarpathian National University. Scientific Edition : Series of Social and Human Sciences. – Vol. 1. – № 2, 3. – 2014. – P. 22–28 (doi:10.15330/jpnu.1.2,3.23-32).
13. Chwastek K. Internet – zagrożenie czy szansa dla współczesnego dziecka (uwagi i opinie) / Kinga Chwastek // Uczeń we współczesnej szkole. Problemy reformy edukacji wczesnoszkolnej / pod redakcją Zdzisława Ratajka. – Kielce : Wydawnictwo Akademii Świętokrzyskiej, 2005. – S. 321–324.

Reference

1. Біла knyha natsional'noyi osvity Ukrayiny / T.F. Aleksyeyenko, V.M. Anishchenko, H.O. Ball [ta in.] ; za zah. red. V. H. Kremenya; NAPN Ukrayiny. – K. : Inform. Systemy, 2010. – 342 s.
2. Bondarenko O. F. Semantyka manipulyatsiyi: rozpoznavannya y vykryttya / O. F. Bondarenko // Psykholohichna i pedahohichna nauky v Ukrayini : zb. nauk. prats' : v 5 t. – T. 2 : Psykholohiya, vikova fiziolohiya ta defektolohiya. – K : Pedahohichna dumka, 2012. – S. 56-72.
3. Budnyk O. B. Profesiynna pidhotovka maybutnikh uchyteliv pochatkovykh klasiv do sotsial'no-pedahohichnoyi diyal'nosti: teoriya i praktyka : monohr. / O. B. Budnyk. – Dnipropetrovs'k : Serednyak T. K., 2014. – 484 s.
4. Zyazyun I. Pedahohichna psykholohiya chy psykholohichna pedahohika?! / Ivan Zyazyun // Estetyka i etyka pedahohichnoyi diyi : zbirnyk naukovykh prats'. – Vyr. 3. – Kyiv-Poltava, 2012. – S. 20–37. Концепція впровадження медіаосвіти в Україні // Освіта. – 2010. – 7–14 липня. – С. 3–4.
5. Kontseptsiya vprovadzhennya mediaosvity v Ukrayini // Osvita. – 2010. – 7–14 lypnya. – S. 3–4.
6. Okhrimchuk R. Rozvytok osobystosti / R. Okhrimchuk // Entsyklopediya osvity / Akad. ped. nauk Ukrayiny ; holovnyy red. V. H. Kremen'. – K. : Yurinkom Inter, 2008. – S. 787–788.
7. Panchenko L. F. Teoretyko-metodolohichni zasady rozvytku informatsiyno-osvitn'oho seredovyscha universytetu : avtoref. dys. ... d-ra ped. nauk : 13.00.10 / L. F. Panchenko ; DZ «Luhans'k. nats. un-t im. T. Shevchenka». – Luhans'k, 2011. – 44 s.
8. Raven Dzh. Kompetentnost' v sovremennom obshchestve: vyavlenye, razvytye y realizatsyya / Dzhon Raven. – M. : Kohyto-Tsentr, 2002. – 396 s.
9. Tlumachnyy slovnyk suchasnoyi ukrayins'koyi movy: Zahal'novzhyvana leksyka / za zah. red. V. Kalashnyka. – Kh. : FOP Spivak, 2009. – 960 s.
10. Tsymbalaru A. D. Teoretychni ta dydaktyko-metodychni zasady pedahohichnoho proektuvannya osvitn'oho prostoru v shkoli I stupenya : avtoref. dys... d-ra ped. nauk: 13.00.09 / Anzhelika Dmytrivna Tsymbalaru. – Kyiv ; NAPN Ukrayiny, 2014. – 41 s.
11. Shackij S. T. Rabota dlja budushhego / S.T. Shackij. – M. : Prosveshchenie, 1989. – 223 s.
12. Budnyk O. Teachers' Training for Social and Educational Activity in Conditions of Mountain Area Primary School / Olena Budnyk // Journal of Vasyl Stefanyk Precarpathian National University. Scientific Edition : Series of Social and Human Sciences. – Vol. 1. – № 2, 3. – 2014. – P. 22–28 (doi:10.15330/jpnu.1.2,3.23-32).
13. Chwastek K. Internet – zagrożenie czy szansa dla współczesnego dziecka (uwagi i opinie) / Kinga Chwastek // Uczeń we współczesnej szkole. Problemy reformy edukacji wczesnoszkolnej / pod redakcją Zdzisława Ratajka. – Kielce : Wydawnictwo Akademii Świętokrzyskiej, 2005. – S. 321–324.